

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.80.1.51>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ВОДНИХ ОБ'ЄКТІВ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ РИБОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Круговий С.В.,
*аспірант кафедри цивільного права,
Запорізький національний університет*

Круговий С.В. Правове регулювання охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності в Україні.

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності в Україні. Наголошується, що охорону водних об'єктів необхідно розглядати як невід'ємний чинник правового забезпечення підтримання рівня екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, в тому числі і живих водних біоресурсів, належного функціонування галузі рибного господарства, забезпечення продовольчої безпеки держави тощо. Автором констатується, що для забезпечення належного правового регулювання охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності необхідно враховувати зв'язок таких об'єктів з земельними ділянками, на яких вони розташовані. Стверджується, що порядок правового регулювання охорони водних об'єктів впливає з особливостей таких об'єктів, їх зв'язку з іншими ресурсами та порядку їх використання. У зв'язку з цим норми щодо охорони водних об'єктів знайшли своє відображення у водному та земельному законодавстві, а також у законодавстві про рибне господарство та аквакультуру. Проведено аналіз зазначених галузей законодавства щодо порядку регламентації охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності.

Автором зроблено висновок про те, що забезпечення охорони водних об'єктів має полягати у прийнятті й подальшій реалізації правових норм, що спрямовані на здійснення заходів щодо їх охорони від забруднення, засмічення та вичерпання, поліпшення стану водних об'єктів. Стверджується, що основною метою охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності є збереження рибних запасів та забезпечення їх стійкого та раціонального використання в подальшому.

Ключові слова: водний об'єкт, охорона земель, землі водного фонду, землекористування, аграрні правовідносини, земельні правовідносини, право власності, рибогосподарська діяльність.

Krugovy S.V. Legal regulation of the protection of water bodies in the implementation of fishing activities in Ukraine.

The article is devoted to the study of the legal regulation of the protection of water bodies in the implementation of fishing activities in Ukraine. It is emphasized that the protection of water bodies must be considered as an integral factor in the legal provision of maintaining the level of ecological safety, the rational use of natural resources, including living aquatic bioresources, the proper functioning of the fisheries industry, ensuring the food security of the state, etc. The author states that in order to ensure the proper legal regulation of the protection of water bodies when carrying out fishing activities, it is necessary to take into account the connection of such objects with the land plots on which they are located. It is claimed that the order of legal regulation of the protection of water bodies follows from the characteristics of such objects, their connection with other resources and the order of their use. In this regard, the norms for the protection of water bodies are reflected in the water and land legislation, as well as in the legislation on fisheries and aquaculture. The analysis of the specified branches of legislation regarding the procedure for regulating the protection of water bodies during the implementation of fishery activities was carried out.

The author concluded that ensuring the protection of water bodies should consist in the adoption and further implementation of legal norms aimed at implementing measures to protect them from pollution, clogging and depletion, and improving the condition of water bodies. It is claimed that the main purpose of protecting water bodies in the implementation of fishing activities is to preserve fish stocks and ensure their sustainable and rational use in the future.

Key words: water body, land protection, land of the water fund, land use, agrarian legal relations, land legal relations, property right, fishing activity.

Вступ. Сьогодні однією із найгостріших є проблема охорони якісного стану навколишнього природного середовища, зокрема, від антропогенного впливу. Незважаючи на постійні дискусії та заклики щодо раціонального користування та охорони природних ресурсів, психологія значної кількості людей залишається споживацькою. Природні ресурси здебільшого розглядаються суб'єктами господарювання як джерело та засіб одержання максимального прибутку. Зазначене обумовлює об'єктивну необхідність належного правового забезпечення охорони природних ресурсів як в кількісному, так і в якісному відношенні.

Відповідно ст. 5 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» державній охороні і регулюванню використання на території України підлягають: навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси [1].

Сьогодні актуальними як з наукової, так і з практичної точки зору вбачаються питання охорони земель під водними об'єктами, що використовуються для здійснення рибогосподарської діяльності. Забезпечення охорони таких об'єктів сприятиме збереженню водних екосистем та самих водних біоресурсів. Зокрема, земля під водними об'єктами впливає на якість води, що має велике значення для риби та інших водних організмів. Наприклад, донний осад може служити як природний фільтр, затримуючи та очищаючи багато забруднень, що потрапляють у воду. Це допомагає зберегти якість водних ресурсів та забезпечити здорове середовище для росту риб та іншої водної фауни.

Охорону водних об'єктів необхідно розглядати як невід'ємний чинник правового забезпечення підтримання рівня екологічної безпеки, раціонального використання природних ресурсів, в тому числі і живих водних біоресурсів, належного функціонування галузі рибного господарства, забезпечення продовольчої безпеки держави тощо. Саме тому, правові засади охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності, створення екологічно безпечних умов для виробництва рибної продукції та забезпечення нею потреб населення не втрачають своєї актуальності та перспектив правового удосконалення щодо регулювання суспільних відносин у цій сфері.

Проблемами правової охорони водних об'єктів цікавилася значна кількість вітчизняних правників у сфері екологічного та земельного права, серед яких: О.Г. Бондар, А.П. Гетьман, І.І. Каракаш, І.В. Ігнатенко, В.В. Носік, Д.В. Федчишин, М.В. Шульга та ін. Проте аспекти охорони водних об'єктів в контексті здійснення рибогосподарської діяльності на них залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є дослідження особливостей та порядку правового регулювання охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Водні об'єкти, на яких здійснюється рибогосподарська діяльність, знаходяться на відповідних земельних ділянках і нерозривно з ними пов'язані. Зазначене обумовлює необхідність дослідження охорони водних об'єктів разом з земельними ділянками, на яких вони розташовані. Статтею 14 Конституції України проголошено землю основним національним багатством нашої країни. Також на конституційному рівні закріплено принцип правової охорони земель, які підлягають особливій охороні з боку держави. Більш того, в Конституції України встановлено засади суспільно-правових відносин щодо набуття та реалізації права власності на землю, а функція охорони прав суб'єктів земельних відносин віднесена до прямого обов'язку держави [2]. Зазначені положення в подальшому були відображені та більш деталізовані у прийнятому у 2001 році Земельному кодексі України, а також в інших нормативно-правових актах земельного законодавства. В цьому контексті варто згадати статтю 5 Земельного кодексу України, яка визначає принцип забезпечення раціонального використання й охорони земель та принцип пріоритету вимог екологічної безпеки базисом земельного законодавства [3].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону земель», охорона земель це – система правових, організаційних, економічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для несільськогосподарських потреб, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення [4].

В науковій літературі питанням охорони земель завжди приділялась значна увага. На думку А.П. Гетьмана та М.В. Шульги, правова охорона земель являє собою систему врегульованих нормами права організаційних, економічних та інших спеціальних відносин. Ці відносини складаються у процесі забезпечення раціонального використання земельного фонду країни, запобігання необґрунтованому вилученню земель із сільськогосподарського обігу, захисту земель від шкідливих антропогенних впливів, а також відтворення й підвищення родючості ґрунтів, продуктивності земель лісового фонду, забезпечення особливого правового режиму земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного й історико-культурного призначення. У разі, якщо мова йде про охорону земель у комплексі з іншими природними ресурсами, мають на увазі особливості охорони земель у сукупності з іншими природними ресурсами. Забезпечення охорони суміжних природних ресурсів у процесі використання земель з урахуванням органічного взаємозв'язку всіх природних об'єктів у єдиному біогеоценозі пов'язується з тим, що однією з правових форм реалізації цієї екологічної вимоги виступає право землекористування. У цьому випадку необхідно виходити з нерозривного взаємозв'язку та єдності використання й охорони земель у процесі їх безпосередньої експлуатації та включати в цю єдність і третій елемент, а саме охорону суміжних природних ресурсів чи охорону довкілля у цілому [5].

Варто ще раз наголосити, що для забезпечення належного правового регулювання охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності необхідно враховувати зв'язок таких об'єктів з земельними ділянками, на яких вони розташовані. Правова охорона водних об'єктів повинна включати вимоги та заходи з охорони навколишнього природного середовища в цілому, а також окремих його компонентів (сусідніх земельних ділянок, лісів, об'єктів природно-заповідного фонду тощо).

Разом з цим, в науковій літературі наголошується, що зміст поняття «охорона земель водного фонду» не обмежується лише охороною суб'єктивних прав власників і землекористувачів. Розглядаючи саме охорону земель водного фонду, необхідно вести мову про сукупність заходів, спрямованих на забезпечення їх збереження і раціонального використання з метою охорони земельних та водних ресурсів України. Отже, зміст охорони земель водного фонду, зокрема, включає комплекс заходів як організаційного, так і правового характеру, які умовно можна розділити на кілька груп: по-перше, це профілактичні заходи, по-друге, заходи захисту і, по-третє, заходи відповідальності [6, с. 65].

Охоронні заходи мають здійснюватися не тільки шляхом охорони відповідного водного об'єкта в процесі його використання за цільовим призначенням та господарської діяльності (на її окремих стадіях), але і в процесі користування іншими об'єктами природи. Екологізація землекористування на сьогодні є нагальною проблемою, оскільки антропогенний вплив на землю та інші природні комплекси, який постійно зростає, вимагає значних зусиль з відновлення властивостей землі [7, с. 122].

Порядок правового регулювання охорони водних об'єктів впливає з особливостей таких об'єктів, їх зв'язку з іншими ресурсами та порядку їх використання. У зв'язку з цим норми щодо охорони водних об'єктів знайшли своє відображення у водному та земельному законодавстві, а також у законодавстві про тваринний світ та про рибне господарство та аквакультуру. В науковій літературі слушно наголошується на необхідності проведення досліджень, спрямованих на з'ясування співвідношення норм актів земельного законодавства з актами інших галузей, наприклад, водного чи законодавства про тваринний світ, з метою розмежування сфер їх застосування [8, с. 130].

Досліджуючи правове регулювання охорони водних об'єктів, в першу чергу, необхідно навести положення статті 95 Водного кодексу України, яка має назву «Охорона вод (водних об'єктів)». Цією статтею передбачається, що «Усі води (водні об'єкти) підлягають охороні від забруднення, засмічення, вичерпання та інших дій, які можуть погіршити умови водопостачання, завдавати шкоди здоров'ю людей, спричинити зменшення рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, погіршення умов існування диких тварин, зниження родючості земель та інші несприятливі явища внаслідок зміни фізичних і хімічних властивостей вод, зниження їх здатності до природного очищення, порушення гідрологічного і гідрогеологічного режиму вод.

Діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди водам (водним об'єктам), може бути припинена за рішенням суду».

Водним кодексом України також у статті 68 встановлено, що «На водних об'єктах (їх частинах), які використовуються для промислового добування риби та іншого водного промислу або мають значення для відтворення їх запасів, права водокористувачів можуть бути обмежені в інтересах рибного господарства та водного промислу.

Водокористувачі, яким надано в користування рибогосподарські водні об'єкти (їх частини), зобов'язані здійснювати заходи, що забезпечують поліпшення екологічного стану водних об'єктів і

умов відтворення рибних запасів, а також утримувати в належному санітарному стані прибережні захисні смуги в місцях вилову риби» [9].

Як вбачається, Водним кодексом України визначаються основні засади правової охорони вод (водних об'єктів), а також приділяється увага окремим напрямкам та порядку використання та охорони вод у господарській діяльності, зокрема під час користування водними об'єктами для потреб рибного господарства.

Земельний кодекс України у статті 162 містить визначення поняття «охорона земель», а також встановлює зміст та завдання охорони земель. Положення цього нормативно-правового акта є вкрай важливими з огляду на правову природу - водні об'єкти існують у взаємодії і невід'ємно від земельних ділянок, на яких вони розташовані [3]. Варто зазначити, що відповідно до ст. 164 охорона земель включає захист земель від забруднення відходами виробництва, зокрема мова може йти саме корми для риби, які використовуються у рибному господарстві.

Крім того, у земельному законодавстві можна знайти інші положення, спрямовані на забезпечення охорони водних об'єктів при здійсненні господарської діяльності на них, в тому числі рибогосподарської. Зокрема, згідно ст. 43 Закону України «Про охорону земель» визначаються особливості охорони земель водного фонду, наданих для рибогосподарських цілей. Так, охорона земель водного фонду, наданих для рибогосподарських цілей, здійснюється шляхом вжиття заходів щодо запобігання погіршенню водних живих ресурсів, а також затопленню, підтопленню та заболоченню продуктивних земель, що прилягають до водних об'єктів. Здійснення заходів (проведення меліоративних робіт, внесення органічних, мінеральних добрив тощо), спрямованих на збереження та відтворення природної рибопродуктивності земель, зайнятих ставками, озерами та іншими водними об'єктами, проводиться з обов'язковим дотриманням вимог природоохоронного законодавства України [4].

Крім того, положення щодо охорони водних об'єктів містяться і в законодавстві, що безпосередньо регулює діяльність, пов'язану з використанням водних біоресурсів. Зокрема, Законом України «Про аквакультуру» у статті 18 приділена увага рибогосподарській меліорації. Остання здійснюється з метою цілеспрямованого підвищення біологічної продуктивності водних об'єктів (їх частин), рибогосподарських технологічних водойм, поліпшення умов існування об'єктів аквакультури, поліпшення їх кількісних та якісних характеристик, регулювання чисельності малоцінних для товарного виробництва гідробіонтів.

Рибогосподарська меліорація здійснюється за такими основними напрямками: проведення днопоглиблювальних робіт та/або робіт з видалення донних відкладень; видалення зайвої водної рослинності; вселення об'єктів аквакультури, створення штучних донних ландшафтів з метою поліпшення екологічного стану водного об'єкта та умов природного відтворення водних біоресурсів; вилучення хижих і малоцінних видів водних біоресурсів з метою запобігання їх негативного впливу на об'єкти аквакультури; запобігання масовій загибелі гідробіонтів та ліквідація її наслідків [10].

Окремо варто відзначити, що відповідно до чинного законодавства виробництво органічної продукції аквакультури здійснюється на ділянках, які не піддавалися забрудненню. Проте в Україні більшість водних об'єктів належить до категорії забруднених. Саме тому суб'єкти аквакультури перед початком органічного виробництва мають вкладати значні кошти в об'єкт, який призначається для здійснення виробництва органічної аквакультури, з метою покращення його екологічного стану та приведення його у відповідність до вимог органічного виробництва [11, с. 143].

У свою чергу, Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» встановлює основні вимоги до охорони середовища перебування водних біоресурсів (ст. 17). Зокрема, при розміщенні, проектуванні, будівництві, реконструкції, технічному переоснащенні та введенні в експлуатацію підприємств, споруд, інших об'єктів, при проведенні різних робіт на землях водного фонду, які можуть негативно впливати на стан водних біоресурсів, виконавці таких робіт зобов'язані виконувати заходи щодо збереження сприятливих умов для існування, відтворення, міграції та зимівлі водних біоресурсів, а також забезпечувати недоторканність ділянок, що становлять особливу цінність для охорони і відтворення водних біоресурсів. Для рибогосподарських водних об'єктів (їх частинах) встановлюються екологічні нормативи якості води. Рівень води в рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) має бути достатнім для забезпечення природного відтворення та життєдіяльності гідробіонтів. Підвищення або зниження рівня води у водних об'єктах (їх частинах) погоджується з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства [12].

Для забезпечення охорони водних об'єктів при риборозведенні необхідно дотримуватися правил і норм, які регулюють рибальство. Наприклад, необхідно дотримуватися мінімального ловного розміру, забороняється вилов риби меншого розміру, заборонені методи лову, заборонена вилов риби в нерестовий період, та інше.

З огляду на усе вищенаведене, можна констатувати, що законодавчі положення щодо охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності є досить розгалуженими.

В той же час, незважаючи на наявність значної кількості нормативних джерел правового регулювання, законодавство в галузі охорони земель, зокрема під водними об'єктами, потребує вдосконалення [13, с. 107]. Оскільки водні об'єкти та землі водного фонду, а також інших категорій, які їх вміщують, є вразливими до різноманітних деструктивних впливів. Фактичне ж використання водних ресурсів свідчить про втрати значною частиною водних об'єктів природної чистоти [14, с. 375].

Висновки. Забезпечення охорони водних об'єктів має полягати у прийнятті й подальшій реалізації правових норм, що спрямовані на здійснення заходів щодо їх охорони від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод, а також ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів.

Охорона водних об'єктів при риборозведенні є дуже важливим питанням, оскільки риба є одним з головних біоресурсів, що використовуються людиною. Основною метою охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності є збереження рибних запасів та забезпечення їх стійкого та раціонального використання. Діяльність людей, пов'язана з рибальством та риборозведенням, може мати серйозний вплив на водні екосистеми та природні ресурси, що в них містяться.

Окрім того, важливим елементом охорони водних об'єктів є створення спеціальних зон, де забороняється рибальство або встановлюється режим обмеження лову. Це можуть бути заповідні території, рибоохоронні зони, зони відпочинку, а також обмеження на лов риби в нерестовий період.

Також для забезпечення охорони водних об'єктів при здійсненні рибогосподарської діяльності важливо постійно здійснювати моніторинг рибних запасів та водних біотопів, а також контролювати дотримання правил рибальства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.
2. Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Земельний кодекс від 25.10.2001 р. № 2768-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
4. Закон України «Про охорону земель» від 19.06.2003 р. № 962-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>.
5. Екологічне право України: підруч. / за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. Харків: Право, 2005. 384 с.
6. Чепак А.О. Правові засади використання та охорони водопокритих земельних ділянок для риборозведення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2019. 180 с.
7. Ігнатенко І.В. Актуальні правові проблеми формування екологічно орієнтованого землекористування як складової стратегії сталого розвитку. *Право і суспільство*. 2022. 2. 121–127. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/2_2022/19.pdf.
8. Федчишин Д.В. Практичні правові проблеми використання водних біоресурсів в галузі рибного господарства. *Право і суспільство*. 2022. 2. 128–134. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/2_2022/20.pdf.
9. Водний кодекс України від 06.02.1995 р. № 213/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 24. Ст. 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Закон України «Про аквакультуру» від 18.09.2012. № 5293-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 43. Ст. 616. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5293-17#n137>.

11. Федчишин Д.В., Ігнатенко І.В. Органічне виробництво продукції аквакультури в Україні: особливості та перспективи. *Право і суспільство*. 2021. 6. 138–145. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2021/6_2021/20.pdf.
12. Закон України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» від 08.07.2011 р. № 3677-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 17. Ст. 155. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17/ed20230701#Text>.
13. Кудінов В. Правове регулювання охорони земель: стан та перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. 11. 104–107.
14. Екологічне право України: підручник / за ред. І.І. Каракаша. Одеса: Фенікс, 2012. 788 с.